

Tema 5

INSTITUCIÓ I RELACIONS FAMILIARS:

MATRIMONI, FAMÍLIA I PARENTIU

De tal palo tal astilla
(Refrán Popular)

Son estos malos tiempos.
Los hijos han dejado de obedecer a sus padres
y todo el mundo escribe libros.
(Marco Tulio Cicerón)

Ha terminado el tiempo en que
se pueda hablar de la familia
como una unidad de referencia social.
(Vicente Verdú, "Cómo entrar en el siglo XXI")

En este tema tractarem de la família, un grup social unit per relacions de parentiu (el qual inclou les relacions matrimonials). Depenent de la societat eixos llaços són més o menys estrets, més o menys vinculants i més o menys extensibles a diferents membres. La família que a nosaltres més ens interessa és la de de les societats urbanes industrials i postindustrials, en la qual els vincles són de molt curt abast, però molt intensos per ser els afectes l'element fonamental que tiny els fils que unixen als seus membres. Afectes que es donen entre els adults i també cap als fills. Podem pensar que açò és natural, que ha de ser així, però no és més que la forma que adopta la família en una societat i en un moment donat.

La família viu hui una sèrie de profunds canvis. Eixos canvis porten a alguns a augurar o llançar laments sobre la fi de la família. De nou ens topem amb la por de la descomposició social. Encara que no és tasca de la sociologia fer vaticinis, sinó estudiar el que hi ha; coneixent-lo, sí es pot donar alguna resposta a la preocupació anterior, com veurem en este tema. Per això, abans de donar una resposta precipitada, hem d'estudiar la família actual. D'ella ens interessa conèixer la seua estructura, formes, funciones, papers, tipus, problemes i transformacions. Però també el seu lloc en el sistema social, i amb això la seua relació amb altres institucions o sistemes per a entendre les raons d'eixos canvis, que en cap cas pareixen afectar la bona salut de la família.

La finalitat amb tot açò és aprofundir en la comprensió del que els individus fan i són. No hi ha dubte que les relacions de parentiu marquen una sèrie de pautes de relació de portes dins de la família, però que també és responsable de molt del que els individus aconseguixen, fan, creuen i senten. Els individus ocupen una posició en l'estructura familiar, la qual reproduïx parcialment l'estructura social, la qual cosa marca part de les seues possibilitats d'accedir a recursos i oportunitats. Açò és ben visible en les relacions de gènere i de generació que es donen en el si de la família.

CONTINGUTS

1. Què és la família
  2. Família, parentiu i matrimoni
    - El parentiu i els seus tipus
    - El matrimoni i les seues regles
  3. Tipus de famílies
  4. L'estudi sociològic de la família
  5. Els canvis en la família i en les famílies espanyoles
  6. Les problemes de la família
- Conclusions

OBJECTIUS

- Conèixer els conceptes fonamentals del tema
- Saber situar la família en el sistema social i derivar implicacions d'ahí
- Conèixer les principals perspectives teòriques sobre la família
- Apropar-se als trets bàsics de la família actual espanyola
- Coneixer les problemàtiques socials de les famílies
- Reconèixer l'importància de la família com a nucli de l'intervenció social

1. QUÈ ÉS LA FAMÍLIA

* *Es pot tindre o pertànyer a diverses famílies?*

** *Quin paper hauria de tindre l'Estat en relació a la reproducció, atenció i criança dels fills, en caso de que haja de tindre-lo?*

La família és una forma d'eixe "viure junts" que, déiem, estudia la sociologia. És la primera referència per a tot individu, ja que pràcticament tots naixen i són criats en una d'elles, amb la qual cosa la seua socialització comença en el grup familiar. Déiem, per això, en el tema 3, que era un grup primari i també que en aquella es complia a una de les facetes de la reproducció de la societat. Però sobretot és un conjunt de relacions i interaccions socials i al mateix temps; bàsicament de parentiu, però també de gènere i de generació, relacions ambdós que es veuran de manera específic en el seu tema corresponent. I, finalment abans de seguir avant no oblidem una altra cosa que hem vist en el tema 3: que les relacions socials impliquen una posició amb la seua doble vessant: el rol i l'estatus.

Sobre la família, l'antropòleg Ramón Valdés, assenyala que:

"en totes les societats, primitives i civilitzades, una part considerable de la vida de cada ser humà transcorre en el si d'unitats socials a què donem el nom de famílies o, millor, unitats domèstiques. Una unitat domèstica (o família) li acull al nàixer, proveïx el seu suport durant la seua dilatada maduresa, li transmet almenys alguns sabers bàsics imprescindibles per a la supervivència, l'introdueix en moltes de les pautes de conducta que haurà d'observar per a convertir-se en membre de ple dret del grup major. En el marc d'una unitat domèstica l'home procrea, alimenta, ensinistra, i educa els seus propis fills. Una unitat domèstica, en fi, l'assistix en la malaltia, l'acompanya en a mort, s'endola per ell i cuida que tinga les convenients exèquies" (Ramón Valdés p. 25).

D'alguna manera podem dir que tots som experts en qüestions de família, perquè, tots tenim experiència de moltes d'elles; des de la o les nostres a les dels amics, veïns i altres parents, passant per les televisives, siguen de ficció o siguen de veritat. Però eixa experiència particular pot esbiaixar els nostres juís. Així mateix, el fet que estem tan ficats dins d'ella pot fer que se'ns escapen algunes coses o que li donem molta importància a coses que no la tenen. Faria falta per tant una mirada més àmplia i un marc teòric de comprensió de la família, que és el que es pretén proporcionar ací des de la Sociologia.

El primer problema que hem d'afrontar és saber que hem d'entendre per família. No és una qüestió difícil, però tampoc tan simple com pareix. Això està lligat a la seua variabilitat tant històrica com cultural; variabilitat que a alguns els desorienta i els porta a fer diagnòstics apocalíptics, per exemple, sobre la crisi o la fi de la família, ja siga per l'extensió dels valors postmoderns, ja siga per la intervenció i ajuda de l'Estat a

través de les polítiques públiques, ja siga pel capitalisme individualista, hedonista i consumista.

En primer lloc, les dades arqueològiques donen peu a pensar que la família no ha existit sempre en els grups humans. No és, per tant, ni natural ni universal. I segon, les dades històriques ens mostren que, una vegada sorgida, aquella no ha deixat de canviar. Eixa ha sigut la seua tònica i ho continua sent. Canvis que es donen en relació amb les forces socials que la envolten. Sobretot convé conèixer eixes canvis, eixes formes i veure com pot afectar les conductes dels individus. Així que el que està en crisi és un model ideològic de família, que no la família. La crisi és d'un tipus de creences sobre un model de família: la família patriarcal, autoritària, catòlica, i burgesa, pròpia d'un moment del desenrotllament de la societat occidental.

Ja he parlat en el tema anterior de la freqüència amb que la gent sent que tot es desmorona quan n'hi ha canvis en el que ells consideren els fonaments de la societat.

“No es pot caracteritzar degudament un sistema familiar sense atendre el marc més ampli en el que s'inscriu. La família no és només un tros de la societat que es puga analitzar prescindint de la resta d'ella. L'orde familiar és abans que res un fidel reflex de l'orde social global” (Ll. Flaquer, *El destino de la familia*, 1998:179).

* Quina es la tesi del fragment? Hi estàs d'acord? Ha sigut la família nuclear lamillor forma de família per al tipus de capitalisme imperant? O ha sigut més una creació de l'Estat modern?

Per les seues funcions de manteniment i continuïtat de la societat, la família ha sigut vista com el pilar d'esta. Així, la societat funcionarà ben quan la família funcione bé, que és el que pensen molts. També es pot pensar en la visió oposada: la família funciona ben quan en la societat les coses van bé. Realment, cabria pensar si és la família en si o són les condicions en què esta ha de viure i sobreviure: la pobresa, el treball, els valors, els recursos, les contingències, etc. Pareix més una qüestió d'influència recíproca. La família és una entitat canviant que es va adaptant al context, i amb molta capacitat d'adaptació, com veurem. I si és un subsistema, més que el sistema social, la seua condició de punt fix arquimedià des del que canviar-ho tot o part, pareix més que dubtosa. En tot cas, parlant metafòricament, enfront dels apocalíptics, que decreten la fi de la família, són molts els estudis que mostren que gaudix de molt bona salut.

D'una manera o un altre, la família està en el rerefons de la majoria de problemàtiques i intervencions del treball social, sense que per això calga atribuir necessàriament a la família la causa d'eixes situacions o problemes. Al cap i a la fi, com és obvi, però insistim en això, la família també és reflex del que succeïx en el camp polític, econòmic i ideològic. Algunes vegades el problema estarà en el si de la família; altres, les

solucions. I moltes vegades els problemes socials es traslladaran al si d'aquella, resultant afectades. D'ací l'interés pel seu estudi, que ja no és només un interés teòric, sinó també pràctic.

Com déiem, parlar de "família" és complex per diverses raons. La primera és que amb ella ens referim a diferents agrupacions, a una part o bé a totes elles, segons una regla cultural per a determinar parents. Per exemple, "la meua família" per a una persona casada, pot ser la seua parella i els seus fills. Esta és la família "de procreació", que és la que un tria (almenys en una xicoteta part del món). Però "la meua família" també pot ser la família "d'orientació", és a dir, els pares, iaïos, germans, nebots, els seus fills i néts. Inclús ací estan els parents polítics, que són els parents derivats de la nostra família d'orientació. O, en termes més actuals, la d'elecció i la d'origen.

La segona raó és que tota societat acostuma els seus membres a entendre la família en una determinada manera, la qual no sols es considera "la normal", sinó que a vegades és la preceptiva i l'única forma possible de família. Així les creences i punts de vista dels actors socials han d'analitzar-se com fets socials, però no com a coneixement científic sobre eixos fets socials. Cal distingir, per tant, les percepcions i valoracions dels actors socials dels fets mateixos. El *ser de l'haver de ser*, que alguns confonen. Tots sabem del pes que en la nostra cultura té una certa visió de la família, i del sector i *lobby* que la defenen, com l'única forma de família possible i desitjable. La sociologia, la història i l'antropologia ajuden poderosament a adonar-nos'en del que és expressió d'una ideologia que pretén que determinades formes de família siguen les correctes; la família com "déu mana". Tenim ací que una visió molt particular, tant en el moral com en el social, sobre la família és reivindicada com universal per una institució cultural molt concreta, però amb molt poder. El normal és que els sectors dominants de la societat imposen les seues visions particulars com les legítimes a través de diferents tipus de discursos i mecanismes de poder. I en este sentit el que la institució eclesiàstica va fer fou adoptar elements de les formes de famílies dels grups dominants.

En tercer lloc, una cosa que ja hem assenyalat abans, les ciències socials ens han mostrat una diversitat de formes familiars tant des del punt de vista històric com cultural; cada una de les quals és la genuïna, segons el punt de vista dels propis actors. És el que anomenàvem "etnocentrisme" (cfr. Tema 3). Vegem un exemple de família que posa a prova qualsevol esquema que es pugua tindre d'ella:

El marit, d'una casta de brahamans, celebra la seua unió matrimonial amb una xica. Esta continua vivint amb els seus germans i germanes, on té d'ara en davant absoluta llibertat per a rebre amants. Els xiquets nascuts d'estos genitors casuals tindran com a pare social al marit i estaran sota l'autoritat del seu tio matern. Finalment no hi ha cohabitació fins que no falten els pares.

Així, abans de començar per veure les diferents formes de (relacions de) parentiu, anticipem alguna cosa del que està succeint amb les famílies, que més que la seua descomposició (i, amb això, de la societat, atès que esta és el seu pilar fonamental) és la diversificació de formes, que pot veure's com si contemplàrem el cel estrelat, ens diu Sandra Obiol (2010).

“Avui les relacions familiars poden adquirir les més diverses formes: famílies monoparentals, matrimonis homosexuals, reproducció assistida, famílies recomposades, *living apart together*... Són només alguns dels mots que serveixen per a identificar l'inabastable constel·lació de formes familiars que estan emergint, o visibilitzant-se, amb força en els darrers anys. La família tradicional burgesa caracteritzada per una estricta diferenciació jeràrquica entre gèneres i generacions construïda sobre els ciments la diferenciació clara entre l'esfera pública i la privada, no ha desaparegut però la seua hegemonia està esvaint-se. I amb ella la certesa que suposava poder comptar amb uns paràmetres culturals clars amb els que interpretar el món i guiar el comportament.”

Com anirem veient, alhora que la família preserva i reproduïx la societat, també és receptacle de transformacions culturals, polítiques i econòmiques, tenint estes un paper especialment rellevant en la societat actual. I en este cas ens referim no sols a la societat espanyola, sinó al conjunt ampli de societats. Els canvis en la família són d'abast global, i no sols local, que és els actors socials tendixen a pensar, sobretot els que elaboren els seus cants de cigne sobre la fi de la família.

2. FAMÍLIA, PARENTIU I MATRIMONI

El parentiu i els seus tipus

No es pot parlar de família sense parlar també de parentiu i de matrimoni. El matrimoni ha sigut el mitjà habitual de formació de noves famílies i ho continua sent, encara que cada vegada hi haja més formes de família que no passen per este ritu , siga civil o eclesial, o decidisquen no tindre fills. Hi hi haja per tant o no matrimoni, eixa forma de convivència genera unes relacions de parentiu. En suma, el matrimoni és ell mateix una forma de generar parentiu, bé amb la mateixa unió matrimonial, bé amb la reproducció sexual (la qual no ha d'ocórrer necessàriament quan hi ha matrimoni ni dins del matrimoni). Comencem doncs pel parentiu.

El parentiu concretament és una relació social o un sistema de relacions socials. Es pot definir com el sistema de posicions relatives que vincula les persones bàsicament en funció de la interpretació cultural de la procreació (filiació) i del matrimoni (afinitat). En este sentit és també un àmbit de creences, valors i normes. No obstant això, les

formes de vinculació entre parents no acaben en eixes dos: la filiació i l'afinitat. Hi ha altres formes de vinculació familiar, com ara veurem. Per exemple està també l'adopció legal de fills, entre altres.

La nostra societat, l'occidental, és una de què té les formes més simples de parentiu. Hi ha societats on inclús "tot individu està o creu estar lligat per parentiu o afinitat amb tots els altres" assenyala Beattie "1964: 127), qui afig, sobre la importància d'esta relació social, que:

"En moltes societats més xicotetes la importància social del parentiu és capital. Pot determinar-se on viu una persona, a quin grup i comunitat pertany, a qui ha d'obeir i per qui ha de ser obeït, els que són els seus amics i els que els seus enemics, amb qui pot casar-se i amb qui no, de qui pot esperar heretar i a qui traspasse el seu propi estatus i propietats; totes estes qüestions i moltes més pot determinar-se pel seu estatus en un sistema de parentiu (Beattie 1964: 127-8).

En la nostra societat, com en la resta de societats modernes, el parentiu només determina alguna d'eixes coses.

Totes les societats distingixen diverses formes de parentiu, que, segons el que hem dit, les podem classificar en tres tipus:

1) Les relacions de sang o consanguineïtat, que hui diríem "biològic" o "genètic".¹ Tinguem present que la consanguineïtat opera sobre una sèrie de creences (i valors) sobre el que és la família o el parentiu, encara que puga incidir sobre elles. Si creiem que el pare no pren part en la creació del fill, ja no és un consanguini, serà només el marit de la mare, una espècie de pare social, una espècie de padrastre. Més difícil és el contrari, atés que per més que una cultura no crega que la dona té un paper actiu en la fecundació, el fet de parir genera un vincle inqüestionable entre la progenitora i fill.

2) Les relacions d'afinitat ("*in-law*" en anglés; "polítiques", les denominem en la nostra cultura, la qual cosa ens dóna idea del lloc o funció que en un altre temps va tindre este tipus de parentiu), que sorgixen amb l'aliança o matrimoni, pel qual dos grups socials (que, en principi, no eren parents) es convertixen en família. I, si ja eren família, s'afigen noves relacions.

3) El parentiu fictici (o "simbòlic" l'anomenen alguns, encara que simbòlic són realment els tres tipus, ja que són interpretacions de vincles) que cobriria totes aquelles formes de relació que no entren dins de l'anterior (la mare i els germans de llet, els padrins, padrines i fillols, els compares, ...). La més estudiada pels antropòlegs ha sigut una institució altament ritual com és el "patronatge". Hem de distingir el vertical (padrí-

---

¹ O a vegades "natural", inclús sabent que és cultural o una construcció social, és la creença cultural sobre la biologia la que ens servix per a determinar uns parents o altres.

fillol); de l'horitzontal. En l'horitzontal la relació és entre compares. Esta relació sol tindre diverses funcions: des d'estretiment de la cooperació i l'ajuda mútua (formalitzada normalment a partir d'un ritual d'un cicle de vida o ritus de pas) fins una manera d'atenuar o eliminar el conflicte violent.

Un dubte que sorgix és la de si incloure ací l'adopció per no entrar clarament en cap de les dos anteriors. Pareix una forma de la segona en el que de contracte o acord té, encara que pels seus efectes és del primer tipus. Potser per esta situació puga considerar-se dins del tercer tipus, la qual cosa no ha de ser entés com que se li resta importància o que l'afectivitat siga menor. Com assenyala Larisa Adler Lomnitz, l'afectivitat és baixa en la relació marital entre les famílies marginals estudiades per ella en una barriada de Mèxic. Que ha d'haver-hi una alta afectivitat perquè hi haja matrimoni és una creença de la nostra cultura.

A l'hora de traçar el parentiu i determinar els quins són els parents, a quin grup es pertany, quin dret o prioritat es té sobre un privilegi, etc.,² cada societat segueix unes regles pròpies. Els antropòlegs les han classificats en quatre tipus bàsics. Patrilineals, matrilineals, bilaterals i ambilineals. En les dos primeres la filiació va per una sola línia de parents, els del pare o els de la mare. Per exemple, podem trobar una societat on es considere que només són parents d'un els emparentats de la mare. En este sentit seria una societat matrilineal. El cas contrari és el patrilineal. El normal és que ens trobem facetes en què s'aplica una regla o una altra. Per exemple, segons l'halajá ortodoxa, el fill d'una mare jueva i pare no jueu és jueu mentre que el fill d'una mare no jueva i un pare jueu no és jueu. Açò no vol dir que la societat jueva siga matrilineal.

Quan se seguixen les dos línees, la materna i la paterna es parla de cognatícies. Si s'aplica de manera simètrica és bilateral i si és asimètrica, ambilineal.

En resum, en tant que sistema que és, el parentiu marca posicions als individus, termes i regles de relació:

- delimita el grup social a què pertanyem,
- classifica i designa a cada un dels parents,
- marca les pautes de conducta (estatus i rols, és a dir, expectatives, deures, drets, ...) i recursos i oportunitats

El matrimoni i les seues regles

El matrimoni ha estat en la gènesi de la família. Era difícil que haguera família sense matrimoni. Ser mare fadrina ha estat socialment molt estigmatitzat. Hui ja no és així. Encara que no siga la norma, pot haver-hi família sense matrimoni, sense que siga

---

² Per exemple, quin nom o cognom ha de dur el nascut o nascuda.

censurat, bé com a resultat d'una decisió personal d'una persona o d'una parella, d'una fecundació per mitjans artificials o per adopció.

Si seguim a Giddens podem entendre el matrimoni com la unió entre dos (o més) individus adults socialment reconeguda i aprovada, que residixen junts i contrauen certs drets i obligacions (entre elles la relació sexual). Per derivació també s'aplica al ritual o cerimònia d'unió.

El fet que a Occident el matrimoni siga la unió lliure de dos persones, un home i una dona no ha de prendre's com una cosa extensiva. De fet, alguns països ja han reconegut legalment els matrimonis del mateix sexe, i en altres existien pràctiques que anaven en línia amb ella com entre els nuer del Sudán. Entre els nuer, per exemple, una dona estèril pot legalment casar-se amb una altra dona, entregant una compensació matrimonial. La primera li tria a la segona un amant que li donarà fills, els quals seran considerats fills de la dona estèril. Que serà considerada el pare.

D'altra banda, en molts països són legal i socialment acceptades les unions matrimonials de més de dos persones. I, en tercer lloc, en molts d'ells eixa unió deriva de l'acord dels pares, no de l'elecció dels cònjuges, com també era ací antany. L'elecció del cònjuge basada en l'enamorament i un projecte comú és pròpiament occidental, encara que, veritat és que s'està exportant fora d'occident. Tinguem present que el matrimoni no sols comporta la unió de dos persones, sinó la unió de dos famílies i de dos patrimonis, d'ací la importància de l'elecció adequada en les comunitats tradicionals. Esta qüestió planteja, per exemple, una sèrie de conflictes en molts fills d'immigrants els pares de la qual conserven valors i normes de la societat de procedència en què el matrimoni és per acord familiar. Mentres els pares defenen la tradició; els fills defenen la llibertat d'elecció de la parella o el tipus de ritu.

És aquest un tema que ens trobem en moltes pel·lícules recents. *Solo un beso, Oriente es Oriente*, o *Quiero ser como Beckham* són algunes d'ellas. (A les quals s'hauria d'afegir les més clàssiques que ja reflectien el prejudicis de classe, raça o polítics.)

*A eixe respecte, pensa tú en alguna més on es plantejen conflictes intercultural, o bé entre tradició i modernitat.

Segons el nombre d'esposos podem parlar dels següents tipus d'unions: monògama si són dos cònjuges només i polígama si són més de dos. Dins de la poligàmia es distingix entre la poliginia i la poliàndria. La poliginia és una unió matrimonial en què un home és casat amb dos o més dones. És la forma més estesa de poligàmia. En occident no és legal, i en els països on està permesa no és la forma general de matrimoni, ja que depén dels recursos econòmics del baró, ja que és un signe de riquesa, poder i estatus per al baró. En Àfrica es calculava que la poligàmia (masculina) oscil·la entre el 20% i el

50% segons països a principis dels 1990. Actualment patix un descens notable. De totes maneres, en el món hi ha més països on és legal la poligàmia que la monogàmia.

En la unió poligínica, les esposes tendixen a tindre unitats domèstiques separades i hi ha una dona preferida, per la qual cosa en tals unions són freqüents els zels. En alguns casos es tracta d'una poligínia sororal, dir, el marit es casa amb una dona i amb les seues germanes.

La poliàndria és el contrari; la unió d'una dona amb diversos barons. És una forma de matrimoni molt poc freqüent ja que només la trobem en unes poques societats d'Àsia. Es practica entre els "toda" del Sud de l'Índia, a Sri Lanka, en les marqueses i en alguns pobles del Tibet. En algun d'estos casos en què es dóna la dona és casada amb un grup de germans, a diferència de la poliàndria on un home va progressivament casant-se amb noves dones.

No s'ha trobat cap cultura on hi haja diversos hòmens casats amb diverses dones en una mateixa unió matrimonial.

Més regles i pautes entorn del matrimoni són les que concernixen a la residència de la nova parella. Açò és, si viuran a una unitat domèstica ja existent o s'establixen a banda, formant una nova. Totes les societats tenen alguna o una combinació d'elles. Per exemple, en la nostra societat predomina fortament la residència "neolocal", és a dir, la parella s'establix en una nova unitat domèstica. No és una regla escrita, però ací està. No obstant això, hi ha una àmplia diversitat de patrons de residència postnupcial fixats per cada cultura, alguns d'ells fortament prescriptius.

Algunes pautes residencials postnupcials

Se'n van a viure a una unitat domèstica ja existent:

Patrilocal: al domicili dels pares del cònjuge (o l'home es queda)

Matrilocal: al domicili dels pares de l'esposa (o la dona es queda)

Avunlocal: si s'incorporen a la unitat domèstica encapçalada pel tio matern del marit

Amitalocal: És una hipòtesi, perquè, no s'ha trobat cap cas. Seria si es donara el cas que la parella se n'anara a viure a la unitat domèstica de la germana del pare de l'esposa.

Bilocal: La parella passa a viure en una unitat domèstica ja formada, a la seua lliure elecció.

Ambilocal: alternen la residència

Se'n van a viure a una nova unitat domèstica

Neolocal: La parella se'n va a una nova residència

Virilocal: A l'aldea del els pares del marit

Uxorilocal: a l'aldea dels pares de l'esposa

Natolocal: cadascú se'n va a viure a la seua aldea

Finalment, dos conceptes més emprats comunament en relació a les regles matrimonials són els d'endogàmia i exogàmia. En sentit estricte fan referència a la regla o prohibició de contraure matrimoni dins del grup (de comunitat o de parents), clan o tribu. Si s'està obligat a casar-se amb algú del grup se li denomina "endogàmia"³. Per exemple, la del sistema de castes de l'Índia, que persistix a pesar de la seua prohibició. Si s'està obligat a casar-se fora del grup se li denomina "exogàmia". Un exemple d'endogàmia és el dels karia australians, entre els que només es poden prendre espòs o esposa més que entre els cosins o cosines paral·leles. Els cosins paral·lels són els fills del germà del pare, així com també els de la germana de la mare de "ego. (En els cosins creuats canvia el sexe). El sistema es complica entre els Aranda, també una societat australiana, on està prohibit el matrimoni amb els cosins creuats en primer grau, però el prescriu amb la filla d'una cosina encreuada. Certes formes d'endogàmia són universals. Per exemple, el matrimoni entre pare i filla o mare i fill. I està molt extensament prohibit entre germà i germana. Alguns autors assenyalen que inclús les excepcions no serien tals perquè es donarien dins d'estirps reials en què els seus membres són considerats déus com en el remot Egipte, entre els inques del Perú o en l'antic Hawaii.

El terme endogàmia, no obstant això, s'usa a vegades en sentit més lat, per a referir-se al grup en un sentit més ampli (per exemple, localitat o classe social). En este sentit, podem dir que en la nostra societat impera la "exogàmia", més que l'endogàmia. Per això moltes vegades es preferix el terme "homogàmia", que indica l'existència d'alguna similitud entre els cònjuges, la qual ha de ser explicitada (el sexe, la classe, la regió, etc.), sense existir cap regla al o prohibició respecte d'això. La majoria de parelles que es casen en la societat espanyola pertanyen a la mateixa classe social i són de la mateixa regió, la qual cosa és lògic. D'alguna manera són formes d'endogàmia. Però és clar, la gent tendix a casar-se amb qui té possibilitats de relacionar-se.⁴ Açò només

³ Lévi-Strauss véu l'exogàmia i la prohibició de l'incest com a manifestacions del mateix fenomen.

⁴ Quan els cònjuges pertanyen a diferent classe o estrat social s'empren els termes "hipergàmia" e "hipogàmia". Ara s'està donant una certa hipogàmia perquè el nivell d'instrucció acadèmica (nivell d'estudis de les xiques) és superior al dels xics. Caldria ver si es traduïx en major percepció salarial o no i quines conseqüències pot tindre per a les relacions de parella, ja que l'hipogèmia està socialment menys

contradiu parcialment la idea que en la nostra societat el matrimoni està basat en una elecció lliure per part dels cònjuges.

3. TIPUS DE FAMÍLIA

A pesar que a nivell teòric es parla de família en singular, com a institució, i que alguns grups socials, amb una ideologia molt marcada, pensen en la família com un model canònic prescriptiu, la realitat és la pluralitat de formes de família. Per a orientar-nos podem distingir diverses formes de famílies. La qüestió ací és que les classificacions estan lligades al criteri o aspecte pel que tinguem interès. Ja hem vist algunes formes de família en relació a les pautes matrimonials, com el nombre de cònjuges que les formen, així com al seu sexe (bàsicament heteroparentals i homoparentals). També hem parlat de la distinció entre la família d'origen, de la que provenim (d'orientació), i de la que es crea quan ens unim amb altra persona (de procreació). El problema és que esta classificació ha quedat obsoleta i mostra com la vida social marca les categories dels investigadors.⁵ Finalment ens quedaria per tractar de tres classificacions que estan prou esteses en les ciències socials. Una es referix a la grandària de la unitat domèstica, l'altre al tipus de relacions de poder i, l'última, als estils educatius. No obstant això, i d'interés per al treballador social pot ser classificar les famílies en la manera en què resolen els conflictes o els estils comunicatius que imperen en elles.

En tot cas, i abans de seguir podríem deixar esbossada una idea bàsica de família. Donada la seua pluralitat, la família és un grup de persones directament lligades per vincles de parentiu, un nucli dels quals pot viure en una mateixa unitat residencial, assumint, en general, els membres adults tasques reproductives i la responsabilitat del cuidat de la prole, cooperant econòmicament.

Atenent a la grandària de la família trobem fonamentalment dues formes:

- la família nuclear, constituïda per un nucli conjugal i la seua descendència
- la família extensa, constituïda per més d'un nucli conjugal i la seua descendència.

Encara que el manteniment d'un tipus o un altre de família s'atribuix a causes ideològiques, la prevalença d'un tipus o un altre de família té a veure amb raons de tipus econòmic. L'atomització de la família concorda millor amb la forma de vida

---

acceptada que la seua contrària l'hipergèmia (quan el baró pertany a una classe o estrat superior al de l'esposa).

⁵ Actualment potser seria millor parlar de família de "origen" i família de "elecció".

urbana industrial moderna, mentres que la família extensa ho està amb la rural tradicional.⁶

Diverses formes de convivència familiar que han sorgit en les últimes dècades com les famílies monoparentals, les homosexuals les reconstituïdes o les sense fills podrien donar-se totes elles en el si d'una família extensa. No obstant això, no és així. Atés que estan en relació amb els valors de la societat actual, concorden amb les formes de la família nuclear. D'elles parlarem en l'apartat 5.

Segons les relacions de poder es distingixen tres tipus de famílies:

- patrifocals (si l'home és el dominant). En el cas de la societat s'aplica el terme "patriarcal". Òbviament ambdós fets estan en aquest cas directament relacionats.
- matrifocal (si ho és la dona). Encara que s'ha cregut en l'existència de societats matriarcals, més aïna el que hi ha hagut han sigut societats on les dones tenien més poder i/o exercien papers que en altres eren realitzats exclusivament pels barons. Açò va portar a pensar en l'existència de societats matriarcals. Hui està prou acceptat que no hi ha hagut cap societat matriarcal, és a dir, on la dona en conjunt tinguera més poder que el baró.
- Igualitària (si hi ha un repartiment més o menys equitatiu del poder)

Davant dels canvis que s'estan produint en el si familiar i en especial en el repartiment de les tasques estan creant-se models diversos, segons cada país. Així, podem parlar de tres models, la qual cosa comporta rols determinats en cada cas. El primer d'ells és el "model igualitari", en el que els dos components tenen treball remunerat i compartixen de forma igualitària les tasques domèstica i cuidat de fills. En este cas els rols poden ser bé *conjunts* o bé *complementaris*. El segon és el de "compromís", on el treball remunerat de les esposa és menys absorbent que el del marit, amb la qual cosa ella dedica més temps a la cas i a cura dels fills. Normalment ací els rols són *complementaris* o bé *segregats*. El tercer model, el "tradicional", és aquell en què l'home treballa en l'esfera pública i la dona en la domèstica privada. Ací els rols predominants serien *separats* o *segregats*.

El model on només l'home treballa i la dona es dedicada a les tasques domèstiques és cada vegada més minoritari. De totes maneres cal tindre present que de vegades repartiments igualitaris poden veure's encoberts al derivar part o gran part de les tasques domèstiques a empleades de llar o al servici domèstic. Per a estudiar el repartiment de tasques en la vida pública i domèstica se sol emprar el diari sobre la distribució social del temps per part de barons i dones.

---

⁶ Observe's que emprem el terme "concordar" i no determinar. Hi ha diferents formes de família que són concordants amb el sistema econòmic, encara que determinades ideologies després pretenguen que una siga monopolística.

Finalment, segons els estils educatius, hi ha qui ha diferenciat els següents quatre models de famílies. Estos sorgixen de la combinació de dos criteri: el grau de control social (baix/alt) i la calidesa de les relacions afectives (baix/alt): 1) autoritari, 2) permisiu, 3) indiferent i 4) dialogant o negociant.

Tipus de famílies	Control social	Relacions afectives
<i>Autoritari</i>	<i>Control</i>	Fredor
<i>Permisiu</i>	<i>No control</i>	Calidesa
<i>Indiferent</i>	<i>No control</i>	Fredor
<i>Dialogant</i>	<i>Control</i>	Calidesa

* *Se t'ocorren exemples d'estos tipus de famílies de pel·lícules o sèries de TV, o de dibuixos?*

4. L'ESTUDI SOCIOLÒGIC DE LA FAMÍLIA

L'estudi sociològic de la família constituïx en Sociologia una especialitat pròpia: la Sociologia de la Família. (En Antropologia s'usa més el terme parentiu o relacions de parentiu.) En l'inici una de les preocupacions teòriques més candents estava centrada a esbrinar quin era l'origen de la família. Hui ho és el tema de canvi; és a dir, el que ha passat i les tendències venidores. Es a dir, com la família, ha canviat de grandària, de composició, de forma d'estructura, o com ho han fet les relacions entre els seus membres.

A l'hora d'atribuir, metafòricament, la paternitat o maternitat a la Sociologia de la Família esta té alguns candidats. Nominalment, que és un criteri, la Sociologia de la Família se'ls atribuïx a dos sociòlegs nord-americans de principis del segle XX: Burgess i Ogburn, que van ser els primers a usar l'expressió. No obstant això, antecedents en la Sociologia podem trobar-los en precursors com Frederick Le Play, qui preocupat pel que el considerava la desintegració de la família degut als canvis i condicions ocorreguts amb la industrialització, va arribar a conviure amb famílies de classe obrera. Altres noms que podríem citar podrien ser els de Spencer, Bachofen, Maine, Morgan, Martineau i Engels.

Seguint els quatre paradigmes de què hem vingut parlant en els temes precedents, veurem ara quins elements han destacat cada un d'ells en l'estudi de la família, per a l'estudi del qual s'empren tècniques qualitatives i quantitatives.

L'Interaccionisme simbòlic

Com hem vist, és central en l'Interaccionisme simbòlic l'estudi dels significats que els individus assignen a la seues accions i les interrelacions que es generen a partir d'ells. William Ogburn, encara que no puga ser adscrit a este corrent teòric, va començar ocupant-se en la dècada dels 30 del segle passat per la importància del factor "personalitat" en l'elecció del cònjuge.⁷ Eixa línia, d'elecció de parella, va ser continuada per Ernerst Burguess i Harvey Locke en la dècada següent. En la seua evolució recent la família ha anat perdent el seu valor com a unitat de producció econòmica, és a dir, el seu valor instrumental, guanyant-lo en valor expressiu, és a dir, com a nucli de relacions d'amor, intimitat, afecte i confiança. Però les expectatives en este sentit han entrat en una escalada, que l'han sobredimensionat, la qual cosa ha fet que el matrimoni derive en una institució inestable. Els que es casen ho fan pensant que la passió amorosa que els unix és intemporal, la qual cosa la fa més inestable.

Recentment, teòrics com Scott Lash, d'altra banda, i Ulrich Beck i Elisabeth Beck-Gernsheim, pel seu, han continuat esta línia temàtica d'anàlisi, rellegant la inestabilitat de les relacions amoroses des dels conceptes de risc, incertesa i individualització. Així mateix l'interaccionisme simbòlic s'ha ocupat de les idees d'infància i paternitat i en este sentit dels canvis ocorreguts en les relacions paternofiliales.

El funcionalisme

Com vam veure, el funcionalisme remarca la idea que la societat és un conjunt d'institucions, cada una de quals té el paper de contribuir al manteniment del conjunt. La família existix, per tant, complix una sèrie de funcions a sertrobades pels científics socials.

El funcionalisme clàsic en l'estudi de la família va començar en Antropologia social i cultural amb Murdock. Este antropòleg, després d'examinar mostres en 250 societats, va tractar d'identificar les funcions bàsiques i universals que satisfà la família, apuntant quatre en concret: accés sexual,⁸ procreació, cooperació econòmica i socialització de la prole. Algunes d'eixes funcions es poden descompondre en vàries com es pot veure al llibre de Espuny i Rodríguez (2005: 58-59.)Per al funcionalisme, la família és la institució que millor complix eixes funcions.

Els estudiosos posteriors van afegir i matisar eixes funcions, ja que, com hem assenyalat al principi, la família és plural i heterogènia, d'ací que s'haja d'especificar funcions de manera més concreta. És el que va fer, per exemple, Talcott Parsons, el gran teòric nord-americà del funcionalisme, amb la família nuclear. Parsons considera que les dos funcions principals de la família (nuclear) són la socialització primària i

---

⁷ Ogburn sí que va reunir a molts dels autors que després s'han considera exponents de l'Escola de Chicago.

⁸ On inclouríem el tabú de l'incest.

l'estabilització de la personalitat. La primera consisteix en la transmissió, als nous membres, de les normes i valors de la societat en què han nascut. La segona és la de procurar una estabilitat emocional als membres adults.

Segons Parsons, la família nuclear era la unitat millor proveïda per a ocupar-se de les demandes de la societat industrial. En la família nuclear un membre pot treballar fora mentre un altre es queda a casa, cuidant de la llar i dels fills. Esta especialització de rols comportava una divisió sexual del treball entre l'instrumental i l'expressiu; paral·lela al públic i privat; i que es repartia entre el baró, el primer, i la dona, la segona cosa.

La teorització funcionalista hui sona caduca i legitimadora d'un orde, més que explicativa. L'única disculpa és que és molt dependent de la situació de postguerra, quan les dones van retornar a la llar. Altres crítiques són: 1) la ignorància del paper d'altres institucions socials com el govern, els mitjans de comunicació i les escoles en la socialització, 2) que considera que tota forma familiar que no s'até al model és una forma desviada de família.

“Durant tot l'Edat Mitjana europea, quasi tot el món aprenia a treballar dins de la mateixa unitat familiar o bé treballant a costat dels mestres i dels oficials del gremi. ... En la societat industrial, la família deixa d'exercir les seues funcions productives i l'aprenentatge es desplaça a l'escola” (A. Granados Martínez p.131)

El paradigma del conflicte

El paradigma del conflicte ha subratllat com matrimoni i família reflectixen les desigualtats socials en les relacions de gènere i generació. En este sentit el paradigma del conflicte ha viscut un desenrotllament especial en relació amb l'extensió del feminisme en les ciència socials.

Gran part de les crítiques al funcionalisme en la sociologia de la família provenen del feminisme. La família és funcional i harmoniosa per als hòmens, per als barons, però no per a les dones, l'altra part del gènere humà. Darrere de les portes de les cases s'amaguen històries de soledat, depressió, insatisfacció, violència, explotació.

Tres són els aspectes més assenyalats per les autores feministes:

1) La divisió del treball domèstic. Sobre el seu origen hi ha diverses polèmiques, però el que pareix cert és que amb la revolució industrial la divisió sexual del treball es va accentuar. Ací les feministes el que estudien és com es compartix el treball domèstic. La família és asimètrica perquè les dones són les principals responsables de les tasques domèstiques i tenen menys temps lliure que els hòmens. I quan s'incorporen al treball fora de la llar i tornen a casa són les que realitzen la major part del treball domèstic. És el que es coneix com “doble jornada”.

2) Les relacions de poder, entre elles la violència domèstica o les abusos dins de l'àmbit domèstic. El quadre no és harmònic, sinó un escenari d'opressió i de maltractaments físics i psíquics.

3) L'àmbit de l'cuidat. Sobre les dones recau les tasques de criança dels bebés (és comprensible durant el període de lactància, però fora d'ell ja no hi ha justificació. I no obstant això, continua durant la resta de la infància, així com en situacions de malaltia. Però no acaba ací, sinó que també s'estén als familiars ancians i malats, durant períodes prolongats.

El paradigma utilitarista

Des del paradigma utilitarista, com hem vist, l'explicació dels fenòmens socials ha de basar-se en les accions individuals. I els individus actuen valorant els beneficis que comporten les seues accions; posen en joc accions estratègiques, valorant les diverses opcions que existixen. En este cas, casar-se, encara que siga per amor; tindre fills, divorciar-se, prioritzar la vida familiar o la vida laboral són decisions racionals o racionalitzades, per més que no ho pareguen. L'amor pot explicar que la gent es case, però no pot explicar les regularitats tan grans que trobem en l'elecció de cònjuges. Així el fet de tindre fills és una decisió econòmica, donat el cost que comporta. Tindre diversos fills suposa reduir les oportunitats per a ells, mentres que concentrar-les en un o dos d'ells suposa augmentar-les. Així també, l'esposa és com un soci d'una empresa, que cal canviar quan es tinga menys que perdre que que guanyar. I igual succeïx amb l'espòs. De fet és molt més comú i fàcil prendre la decisió de divorciar-se quan es té una opció alternativa que quan no. O quan es té un salari propi. En les èpoques de crisi disminuïx tant la nupcialitat com la natalitat. Són decisions a llarg termini, que en situacions on la gent percep incertesa, i ajorna la seua decisió.

5. ELS CANVIS EN LA FAMÍLIA I EN ELS FAMÍLIES ESPANYOLES

És difícil sintetitzar els canvis que s'han produït en la família o en les famílies. Ja hem vist alguns com la reducció de grandària, lligada al descens de la natalitat, l'atomització, les ruptures, la diversificació, les reagrupacions, la redistribució del poder, els canvi de rols, etc.. Canvis que han ocorregut i estan ocorren en totes les societats. És difícil trobar un fil que els vertebré tots, atés que hi ha canvis d'índole fonamentalment cultural, mentres que altres tenen un dimensió fonamentalment econòmica. En tot cas, potser el fil del què estirar puga ser la reducció de la natalitat i la consegüent incorporació de la dona al món del treball fora de casa, siga per demanda de mà d'obra barata pel sistema econòmic capitalista (causa material), siga per alliberament de la dona (causa ideologicocultural). A continuació veurem les manifestacions dels canvis en les família i el matrimoni. Començarem pel descens de les taxes de natalitat i la grandària de les llars.

La natalitat i la grandària de les llars

Per a descriure la dinàmica demogràfica de les societats humanes se sol fer referència al “procés de transició demogràfica”, encara que esta descripció no explica alguns fenòmens demogràfics recents, sí que servix per a oferir un panorama general de l'evolució demogràfica. En el model de transició demogràfica es distingixen quatre grans etapes. En la primera etapa, la població humana és escassa i estable pel fet que les taxes de mortalitat i de natalitat són altes, amb la qual cosa ambdós es compensen. Eixa ha sigut la tònica general en la història humana, des del seu origen fins a finals del segle XVII, on entrem en la segona etapa, on, a causa de les millores en alimentació, higiene i sanitat, les taxes de mortalitat comencen a disminuir, però les de natalitat es mantenen constants. En la primera fase tindre una natalitat alta és important per a la supervivència de la societat (cfr. Tema 3) i per això hi ha una legitimació religiosa, social i econòmica que incentiva el tindre molts fills. En la segona fase, deixa de ser important una natalitat alta però la pressió social contínua inèrcialment en tota la fase. El canvi en les creences és més lent. El resultat és un alt creixement de la població mundial.

“Creixeu i multipliqueu-vos” és el mandat diví als primers essers humans, comú també al zoroastrisme i l'hinduisme. Una ideologia comuna en les societats tradicionals i que encara persistix en certs grups de les modernes. Com ens conta Heròdot dels costums dels perses de la seua època: “Entre ells demostra homenia de bé qui, a més del valor en la guerra, pot mostrar molts fills; i al que pot mostrar més, el rei, tots els anys, l'envia regals, perquè consideren que el nombre fa la força”. Així es feia també en Espanya no fa molts anys.

En la tercera fase, la natalitat comença a descendir, mentres que la mortalitat es manté baixa. Així que la població mundial continua augmentant. La pressió natalícia comença a produir efecte, la gent es dóna compte que no cal tindre tants fills per a assegurar que arriben a l'edat adulta, la pressió sobre els recursos de la terra creix i s'estén l'ús de mètodes anticonceptius. El resultat és una última fase amb baixes taxes de mortalitat i baixes taxes de natalitat, en la que es trobarien els països desenrotllats.

Però realment el que ocorre en molts països desenrotllats és que la fecunditat està per davall de les taxes de reemplaçament. És el que s'ha vingut a anomenar una “segona transició demogràfica”.

El fet de tindre pocs fills deixa prou més lliures a les dones de les tasques de reproducció, cuidat i criança, i per tant afavorix la seua entrada en el mercat de treball. I la seua entrada en el mercat de treball reforça el retard en la maternitat i la reducció de fills. No obstant això, preguntades les dones, responen que els agradaria tindre un nombre més gran de fills de què tenen.

Espanya ha passat de tindre taxes de fecunditat de 3 fills per dona en 1964, arribant al més baix, 1,2, entre els anys 1994 i 2000; estant en algun d'eixos anys per davall de la resta de països. En concret l'any 1998 va ser 1,159. Actualment, des del 2008 està entorn d'1,5 fills per dona. En este augment s'ha de veure l'augment dels nascuts de mare estrangera.

Això repercuteix en la grandària de les llars,⁹ la mitjana de la qual era en 1970 de 3,81. Actualment està per davall de 2,9, la qual cosa és semblant a altres països de la ribera nord del mediterrani i Irlanda. Sobretot la reducció més dràstica s'ha donat en les llars compostes per 5 o més membres, encara que es mantenen més o menys igual els de 2 a 4 membres, i les llars formades per més d'un nucli familiar. D'altra banda, és revelador l'augment de les llars unipersonals, gent que viu sola, fenomen que es dona tant entre la població jove com en la major, així com en els que viu alguna persona no emparentada. En això hem de veure l'envelliment de la població i l'arribada de població que es dedica al seu cuidat de manera interna. Amb dinàmiques així és prou lògic que el nombre total de llars vaja en augment en els últims anys.

Les unions matrimoniales

Com hem vist, el matrimoni és l'origen fonamental d'un nou llar i d'una nova família. A més, també és el mode acceptat de donar legitimitat a la descendència. En Occident és monògam i neolocal. És monògam per llei, encara que l'augment del nombre de divorcis ha portat a alguns teòrics a parlar de "monogàmia successiva". I el fet de ser neolocal afavorix l'atomització de la família, però no la desvinculació familiar. És Espanya les xarxes familiars gaudixen de molt bona salut.

Sobre el seu nombre, si ens fixem en les taxes de nupcialitat en les últimes tres dècades, una de les coses que més destaca, és el seu progressiu descens des de 1975, amb alguns anys en què punta de terra mínimament, però caient de manera accentuada en els períodes de crisi econòmica. L'any 1975 la xifra estava per damunt de 7 (per cada mil habitants), mentres que en 2009 és de 3,83.

Encara que este descens no ha de ser atribuït únicament a un rebuig ideològic del matrimoni, pensem que una part del fenomen sí que té a veure amb eixe fet. La nostra societat és cada vegada menys tradicional. Molta gent que cohabita diu no creure en el matrimoni ni en compromisos escrits.

No obstant això, hem de veure altres fenòmens enllaçats com el progressiu retard de l'edat en què la gent es casa, la qual cosa està vinculat a un retard en la incorporació plena al mercat de treball dels joves i a un desig de prolongar una situació d'autonomia. Tradicionalment l'emancipació es produïa amb el matrimoni. Ara el

---

⁹ Amb açò no estem parlant de les vivendes, encara que és interessant veure la relació que hi ha entre una cosa i altra.

matrimoni ja no és considerat com una necessitat sinó com una elecció personal. El reconeixement social i de drets a les unions no matrimonials fa que estes augmenten, com és el cas de les unions de fet o la simple cohabitació.

La cohabitació consistix a viure junts sense ser casats, mantenint una relació de parella (la qual cosa intimitat, sexualitat i compartir gastos de l'economia domèstica). Entre els que cohabituen, el naixement del primer fill precipita el matrimoni. La valoració se ha capgirat. Ara no es fa perquè es veja malament (com poguera passar fa uns anys), sinó perquè és millor per al fill. O inclús la decisió de tindre un fill. A Espanya la cohabitació no és essencialment significativa, si la comparem amb els països nòrdics, on és molt alta.

Dos per tant són els vessants a destacar en el descens en el nombre de matrimonis: 1) l'augment de la cohabitació en què no sabem quina part hi ha de rebuig ideològic del matrimoni, encara que pareix que no molt. I 2) l'augment de la desocupació i la precarietat laboral entre jóvens, l'augment del preu de la vivenda (en el context espanyol: casar-se implica "tindre una casa pròpia arreglada", i es dona poc valor al lloguer). "Ens anem a casar i no tindrem la casa arreglada".

Des de l'aprovació de la llei que permetia la unió matrimonial entre persones del mateix sexe l'any 2005 cada vegada més parelles fan ús d'este dret, amb gran diferència entre barons i dones, doblgant el nombre d'enllaços en què la parella són barons al de les dones. El que sol passar amb aquestes coses és que una vegada aprovada la llei el nombre augmenta, perquè es casen moltes parelles que estaven esperant, per a després baixar de colp, i ja seguir un creixement moderat.

Hem assenyalat el retard de l'edat de casament com una de les causes del descens del nombre d'enllaços matrimonials. Cada vegada més la gent posposa la decisió de casar-se per diversos motius. De totes maneres, poden donar-se cicles. Per exemple durant la Segona República va arribar als 26 anys, baixant posteriorment fins que de nou ha anat pujant. En la taula següent poden veure's les edats mitjanes d'hòmens i dones en diferents anys.

Edat al primer matrimoni en Espanya

Any	Hòmens	Dones
1980	26,23	23,87
1990	27,81	25,60
2000	30,16	28,12
2009	34,1	31,1

(Font: INE)

En tot cas, sempre serà interessant veure les mesures de dispersió, perquè és possible que ens trobem dos grups d'edat molt diferenciats; gent que tendix a casar-se molt jove i una altra que ho fa entrats en la trentena.

* Si així fóra, què podries comentar respecte d'això?

D'altra banda, quan parlem d'edat al matrimoni, a banda de l'edat mitjana general o per sexes, també podem fixar-nos en la diferència d'edat entre hòmens i dones. Com veiem està per damunt dels dos anys, la qual cosa és una constant al llarg dels anys. També en l'edat al matrimoni poden tindre's en compte les segones noces, les dades de les quals també es poden trobar en la pàgina de l'INE. En general sobre les segones noces podem dir que es casen molt més en segones noces els hòmens que les dones.

Nascuts de mares no casades

Un dada significativa en relació a les dos aspectes que hem tractat en els punts anteriors: grandària de llars-natalitat i matrimonis, és el significatiu augment de xiquets nascuts de mares no casades (la qual cosa no vol dir que no tinguen parella); inferior en tot cas a molts països del nord i centre d'Europa on supera el 50%, arribant, per exemple, a Islàndia a duplicar un cas a l'altre. Són països en què s'ha trencat definitivament hi ha trencat la relació entre reproducció i matrimoni.

A Espanya, actualment eixa xifra se situa entorn d'un de cada tres, havent experimentat un significatiu augment des de finals de la dècada dels noranta. Encara que hi ha comunitats autònomes com a Canàries on el nombre de nascuts de mares no casades supera al de casades.

En eixa xifra hi ha fenòmens molt diversos, des de les mares fadrines fins a les parelles que cohabiten, (com ja hem dit, el matrimoni és més una llicència per a donar legitimitat a la descendència que per a les relacions sexuals) passant per aquelles dones que gràcies als noves tecnologies de la reproducció decidixen emprendre la maternitat en solitari..

La valoració social dels fills de mares no casades, sobretot, les fadrines ha canviat enormement en la societat espanyola. Tinguem present algun dels insults que proferim. No obstant això, encara que ha desaparegut l'estigma social cap a les mares fadrines i es rebutja la discriminació, sí es manté la creença que el millor per a un fill/a és que els pares siguen casats.

Formes d'establiment del matrimoni

Fins a 1975, per raons polítiques, la cerimònia de celebració d'eixe acte era el ritual religiós. En 1975 més del 99% eren matrimonis per l'església. Des d'eixa data ha disminuït el nombre de celebracions eclesiàstiques i ha crescut tant el de civil que l'any 2009, per primera vegada, han superat les eclesiàstiques. Les comunitats autònomes

on el ritual civil supera a l'eclasiàstic són Madrid, Catalunya, Canàries, Balears, País Basc, País Valencià i Navarra.

El fet que molta gent es casara per l'església es devia no al fet de ser creients, sinó al fet de donar satisfacció als pares, així com la falta de cerimoniositat de les unions civils. Cada vegada la pressió de l'entorn familiar és menys decisiva en estes qüestions i les cerimònies civils han guanyat en cerimoniositat.

Si mirem esta qüestió per gènere, les dades ens oferixen que els barons s'inclinen més per la cerimònia civil, mentres les dones per la religiosa. Davant d'esta diferència podem buscar varies explicacions alternatives, que tindrien el caràcter d'hipòtesis (o *explanans*), enfront del fet en qüestió, que és el que explica (o *explanandum*).

	Hipòtesi (<i>explanans</i>)	Fet (<i>explanandum</i>)
H1	Les dones són més catòliques (tradicionals) que els barons	
H2	La pressió familiar s'exercix més sobre la dona	
H3	La dona veu consolidat el seu estatus de casada més amb la cerimònia religiosa	
H4	<i>Ara idea tu alguna nova hipòtesi</i>	

* Com podries comprovar cadascuna d'estes hipòtesis?

El divorci

El divorci és la dissolució legal i definitiva del matrimoni, persistint els efectes civils per als fills i econòmics entre els cònjuges. Alguns sociòlegs consideren el divorci també com una "institució". Entre altres formes de ruptura a contemplar estan les separacions de fet i legal o l'anul·lació (nul·litat) del matrimoni que, quan és eclesiàstica. També la mort d'un dels cònjuges. O finalment les famílies buides, on almenys un dels cònjuges està, però és com si no estiguera".

Des de la seua aprovació a Espanya, l'any 1981 i la reforma de 2005 les taxes de divorcis no han deixat d'augmentar, però sense arribar al cas d'altres països.¹⁰ En tot cas, és normal que una vegada aprovada la llei, el nombre de casos vaja augmentant, perquè es divorcien els matrimonis trencats des de fa molts anys. Després baixa, per a seguir després una lenta pauta ascendent a causa de les tendències secularitzadores i l'individualisme de la societat moderna.

¹⁰ A Espanya, durant la II República es va aprovar una llei, impulsada per Federica Montseny, que permetia el divorci, però a penes va arribar a tindre vigència. La llei de 1981 era una llei que feia massa complex i llarg el divorci, si no hi havia acord entre els cònjuges. I si hi havia maltractaments pel mig el convertia en un malson. Perquè suposava quasi divorciar-se tres vegades. Primer, les mesures provisionals. Segon, la separació. Tercer: el divorci. I sempre havent d'esperar un any sencer des de la celebració del matrimoni.

De totes maneres, com ja ha passat en altres aspectes que hem tractat, la pròpia quantificació del fenomen ja és complexa de per si. El divorci és una manifestació de ruptura familiar; no és l'única. Hi ha altres que poden equiparar-se encara que nominalment no s'anomenen així: l'abandó, el divorci dels pobres. D'altra banda, encara que trobem que en distints països n'hi haja la mateixa institució, el "divorci" no hem d'equiparar les dades sense més. Les facilitats per a divorciar-se entre Itàlia, Portugal o Espanya i Dinamarca o Israel fa que les xifres quantitatives no siguin exactament equiparables per ser lleis diferents. A Israel divorciar-se és prou fàcil, la qual cosa està en relació les altes taxes de divorci. Igual succeïx en països com a EUA, Egipte, Cuba, Rússia, Suècia, o Dinamarca. Exemple de països amb taxes mitjanes de divorci serien França, Bèlgica o Alemanya, mentres que Irlanda, Itàlia, Portugal, Espanya Grècia seria els països del món on les taxes són més baixes. A banda de ser països catòlics o ortodoxos, en alguns d'ells va estar prohibit fins fa poc. A Irlanda fins a 1997. I en estos països són els hòmens els que més ho fan (les dones preferixen la cohabitació), en contrast amb països com Bèlgica o Alemanya, on succeïx el contrari, mentres que en altres no hi ha diferències en funció del sexe.

S'assenyala la institució del divorci com una prova que la família no funciona bé o com un mecanisme per a destruir la família. És cert que suposa una fallida d'expectatives, el sorgiment de nous conflictes i enfrontaments, frustracions i costos psicològics. No obstant això, fins ara ningú ha demostrat que tot això siga superior al manteniment d'una relació amb desavinences i problemes. Amb el divorci més que parlar de famílies desestructurades, parlarem de desorganització familiar. Però assumint que en moltes famílies tradicionals també hi ha la desorganització familiar.

Contra el que alguns pensen, no es pot deduir de les taxes de divorci ni la crisi de la família ni del matrimoni. En l'altre extrem estan els que pensen que la institucionalització del divorci s'ha fet per a salvar una institució en declivi mortal com era el matrimoni. Quedant-nos en el terme mitjà pareix que el matrimoni gaudix de bona salut per quant molts dels divorciats tornen a casar-se.

Alguns pensen el contrari: el divorci ha posat de manifest l'extraordinari acceptació i popularitat del matrimoni, donats els casos de repetició. I hi ha gent que seguix repetix més d'una vegada. El divorci és una manera pacífica i racional de resoldre conflictes i desavinences entre dos persones.

Entre les causes principals del divorci estan els maltractaments, les infidelitats, el desacord sobre l'exercici i atribució de rols o la insatisfacció personal. I en els casos de divorci podem trobar que unes classes socials es divorcien més que altres i també certes regularitats per edats. Els que porten molt poc de temps i les classe baixa sobre les altes.

Un fenomen familiar nou que ha aparegut amb el divorci han sigut les famílies reconstituïdes, és a dir, parelles en les que els dos membres de la parella aporten fills a la nova família. Un dels fenòmens que destaquen d'este tipus de famílies és la desorientació en les relacions entre els seus membres degut a la falta d'institucionalització.

Les famílies monoparentals

La família monoparental és l'encapçalada per un sol cònjuge, viudo, fadrí o divorciat i almenys un menor d'edat. Abans eren considerades com a famílies incompletes, valoració que es feia des de principis religiosos. Donada la pluralitat de formes de família que han existit i existixen, basades moltes d'elles en justificacions divines, no és un bon criteri este per a determinar què constituïx una família i què no. D'altra banda, també han sigut presentades com a famílies amb problemes. Primer per les dificultats econòmiques, ja que compten amb menys ingressos (un sol salari), sobretot les encapçalades per dones, que perceben salaris mitjans més baixos que els barons. Segon per la falta de la figura d'un dels pares, la qual cosa té efectes sobre la socialització (d'autoritat, si falta el pare; d'afecte, si falta la mare), que no es deu tant a la seua falta en si, sinó al que perceben en el seu entorn de la resta de xiquets i mitjans de comunicació. Per al primer és important una adequada política pública, una vigilància en el pagament de les pensions i un canvi en la mentalitat social, que es tradueix en una assignació de la custòdia a les dones per part de la judicatura.

A Espanya les famílies monoparentals han passat del 3,5% en 2000 al 4,1 en 2008. D'elles més del 85% estan encapçalades per una dona, que solen ser separades o divorciades, a causa de la que custòdia dels fills majoritàriament s'assigna a les dones. En el cas dels hòmens, la majoria dels casos es deu a viudetat.

Les parelles sense fills¹¹

Cada vegada és major el nombre de parelles que decidixen, podent-ho, no tindre fills. Parlem de parelles d'entre 25 i 35 anys. De totes maneres, la categoria "parella sense fills" no pot considerar-se un fenomen perfectament definit, ja que una parella pot en un moment donat decidir no tindre fill i temps més tard canviar de paréixer i situació. Recorrent inclús a l'adopció, si la maternitat biològica ja no fóra possible.

En tot cas, sí que és un fenomen amb entitat social i sociològica. En els últims 5 anys han crescut un 75 %. Actualment estariem parlant de prop d'un milió de parelles a nivell nacional; i són la forma de família més nombrosa des de 2007. La realitat social actual és que el matrimoni ja no és el pas necessari de qualsevol relació de parella, sobretot per a les dones. Ni tampoc ho és la maternitat i la paternitat. El projecte de de

---

¹¹ Periodísticament s'usa l'acrònim anglés "dinki" per a referir-se a elles ("double income no kids").

vida, que com veiem és un projecte social en molts sentits, ja no passa per l'obligació de tindre fills, obligació que se "contrau", per exemple, quan un es casa pel ritus eclesiàstic.

Viure sol

Ja hem vist al principi de l'apartat com ha augmentat significativament la xifra de llars unipersonals, és a dir, la gent que viu sola. Pareixeria que esta qüestió no entra en el tema de les famílies. D'una banda, qui viu soles no constituïx una família, encara que segurament tindrà una família d'orientació i és possible que a vegades una família de procreació. Però sí que està connectat amb ella en diversos sentits. D'una banda, en el que concernix al fet que viure en parella i casar-se ja no és l'única alternativa socialment acceptable. Viure soles estava estigmatitzat en el passat. Recorde's les connotacions de fadrinot i fadrinota. Per exemple, en 1996 era un 1% les dones que vivien soles, mentres que era el 12% en la Unió Europea. És cert que no tots els que viuen sols ho fan deliberadament, sinó perquè no acaben de trobar la parella amb què viure. D'un altre, els que viuen sols poden ser persones que abans eren casades, i bé s'han divorciat, o bé s'han quedat viudos. Finalment, molts de què viuen sols són persones majors que en determinat moment poden requerir els servicis de familiars, veïns, coneguts o institucions públiques. Viure soles és sobretot un problema quan no és una elecció personal, sinó una imposició.

Per gèneres, es troba la tendència diferencial següent. En els barons augmenta a mesura que es descendix en la classe social. En les dones és al revés, augmenta a mesura que pugem en la classe social. Quant a l'edat, la majoria de què viuen sols són jòvens i ancians. És un fenomen que es dóna sobretot en les urbs. En el cas dels jòvens es busca independència, i en el cas de moltes persones majors, en un altre sentit també. Molts viuen sols fins que no tenen més remei i necessiten companyia o ajuda.

6. ELS PROBLEMES DE LA FAMÍLIA

Ja hem vist en el tema 2 que els problemes socials tenen una dimensió objectiva i una dimensió subjectiva. Per això, no podem fixar-nos només en qüestions objectives si socialment no hi ha cap consciència social del fet, ni tampoc en les subjectives com, per exemple, la repetida crisi de la família o la perduda de valors familiars. El que hi ha és un canvi de model de família, cap a un model més obert i flexible. Entre els problemes relacionats amb la família més assenyalats està la violència domèstica, la custòdia, la vulnerabilitat d'algunes d'elles o problemàtiques relacionats amb els menors i els ancians amb necessitats d'atenció.

La violència domèstica

El concepte violència domèstica és un concepte prou ampli que a vegades es confon amb la (mal) anomenada "violència de gènere". La violència domèstica és la que es

dóna dins de l'àmbit familiar entre els seus diferents membres. Això inclou la violència contra la dona, però també la de la dona al baró, la dels adults cap als fills o la dels fills (menors o majors, que són casos molt diferents) cap a la dels pares. Eixa violència pot ser de molts tipus, i incloure en ella els abusos sexuals cap a la infància.

Començant per este tema, els tabús cap a la sexualitat feien suposar que tals casos eren excepcionals. Hui es veu que no és així. Quant a la seua freqüència en l'estructura social, es dóna en tota ella, encara que tinga major freqüència en les famílies de classe baixa. És evident que en la majoria de casos tals actes es fan per mitjà d'amenaques i coaccions. Les esmentades conductes tenen conseqüències sobre els que les patixen. Determinats estudis han mostrat que hi ha una certa correlació entre haver patit abusos sexuals durant la infància i conductes com la prostitució, la delinqüència juvenil, el consum de drogues o l'abandó de la llar. No obstant això, "correlació" no significa "causació". Pel rebuig social que provoquen, els que el cometen els solen negar. Així mateix també és greu el dany que es causa quan s'acusa per error.

Per la seua banda la violència domèstica contradiu la visió idíl·lica i harmoniosa de la família. Ja vam veure en el tema 4 que, estadísticament, "la llar és el lloc més perillós de la societat contemporània". En part perquè eixa violència ha estat socialment acceptada i consegüentment interioritzada pels actors socials. "El meu marit em pega el normal", deia una dona maltractada en una entrevista, reflectint eixa situació.

Una qüestió que sol eixir a la llum en el debat sobre els maltractaments, sobretot cap a la dona, és si esta ha augmentat o simplement s'ha fet visible. No pareix que silenciar i ocultar el fenomen siga la millor mesura per a atallar-lo, per més que en alguns casos es produïska el fenomen de l'incentiu. Com mesurar tots aquells casos que les campanyes contra els maltractaments desincentiven?

Entre les causes dels maltractaments en la família, tema controvertit on els hi haja, de caràcter general s'assenyala els valors de la societat patriarcal. El problema és que en moltes societats que són més patriarcals que altres la violència contra les dones és menor, encara que potser no contra els menors. Hi ha els que ho relacionen amb la reiterada crisi de la família i l'erosió dels valors tradicionals. No pareix que els valors tradicionals, el centre dels quals hi són l'homofòbia, el racisme i el sexisme siguen menys agressius que els principis de tolerància i el respecte a la dignitat humana.

De manera més concreta hem de tindre present que en l'àmbit familiar, la intensitat dels llaços emocionals afavorix que hi haja respostes més intenses. I, com ja hem dit, una certa violència està socialment acceptada dins de les mesures educatives cap als menors.

Juan Riera Roca | Palma

'Pego a mi mujer cuando quiero y cuando os vayáis le daré más fuerte'. El marido contestó así a la Policía cuando le detuvieron. Estaba golpeando a su esposa, 13 años mayor que él, en plena calle. Su esposa está en silla de ruedas. La mujer no ha querido denunciarlo pero la policía lo ha detenido

Altres temes que també podrien contemplar-se com a problemes socials relacionats amb la família són l'assignació de la custòdia dels xiquets, assignada habitualment a les mares; els xiquets i adolescents que s'escapen de casa (molts d'ells poden caure en les xarxes de prostitució) o que s'inicien en el consum de drogues, així com la prostitució de menors.

CONCLUSIONS

La vida familiar és una realitat complexa, i canviant, amb multitud d'aspectes i dimensions. I això no és una cosa nova, sempre ha sigut així. Hem vist com ha reduït la seua dimensió, s'han diversificat les seues formes, no sobreixint una forma molt sobre d'altres. A més, s'ha fet menys jeràrquica i més igualitària i democràtica, però continua sent neolocal, i la lliure elecció de la parella es basa en l'amor romàntic, que al veure's reforçat es també un element d'instabilitat a llarg terme. Tot això està amb relació amb el triomf de formes de vida més tolerants i obertes encaminades a l'augment de la felicitat i l'autonomia.

Alhora que els individus són més autònoms, les relacions personals són més estretes, reforçant-se els vincles d'afecte entre els seus membres. Les relacions entre pares i fills es basen més en la confiança que en el respecte a l'autoritat (un respecte en el que hi havia molt de temor i de por). Açò reduïx les distàncies entre generacions, però també fa més complexa la faceta educativa. Els jòvens són més familistes que els d'abans, on el conflicte intergeneracional estava més accentuat.

En la seua relació amb l'escola, les famílies deleguen en aquells aspectes que concernixen a la transmissió de coneixements i en les funcions de guàrdia i custòdia, però consideren que el nucli de transmissió dels valors ha de ser la família. Tasca en la qual escola i família van cada una pel seu costat.

Entre gèneres, les diferències de rols i estatus persisteixen, però són menors que en la família tradicional. Les tasques domèstiques i la cura dels xiquets estan més repartits. La sexualitat s'ha separat de la reproducció i del matrimoni. És més oberta. Els projectes vitals de les dones ja no passen pel matrimoni i la maternitat exclusivament, mentres que els dels barons ja no estan centrats principalment en els èxits laborals.

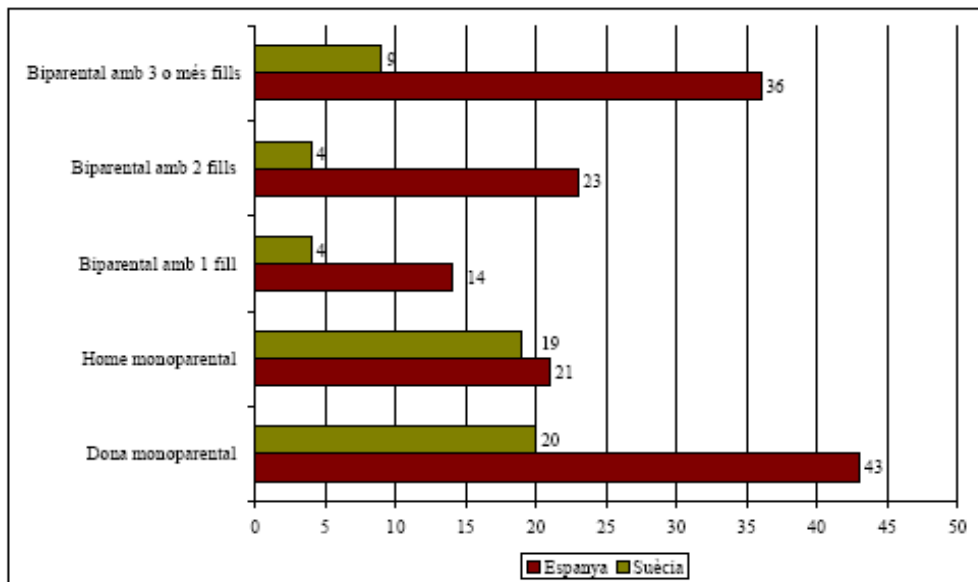
Més que una crisi de la família cal parlar de la crisi d'un model concret de família, el qual està afectant totes les societats. Però més a les tradicionals que a les modernes. No pareix que la família vaja a revolucionar la societat, canviant els valors que hi ha en ella, al transmetre altres. Tampoc pareix que l'Estat del Benestar comporte el germen de destrucció de la família al prestar ajuda i empara a famílies que alguns consideren "disfuncionals". Més interessants i profunds seran els canvis en relació als canvis en el sistema econòmic, però això ja concernix a les tendències socials futures. En tot cas, la transformació de la família segueix endavant.

* Intenta descriure els tipus de família d'algunes sèries televisives (incloses les de dibuixos), fixant-te en les seues formes, estructura, normes, valors, així com en les relacions que es donen entre els seus membres.

LES QÜESTIONS

1. Definix el següent conceptes "família extensa", "poligínia" i "endogàmia".
2. Quina és l'explicació general que donarien cada un dels quatre paradigmes sociològics sobre el divorci?
3. Comenta la següent gràfica. (Descriu primer el que veus i després explica qual pot ser la causa o causes dels diferents fenòmens que hages vist).

Risc de pobresa segons el tipus de nucli familiar. Estat espanyol i Suècia, 2005

Fuente: Eurostat, online: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>

4. Tracta d'explicar les diferències d'edat a la què es casen hòmens i dones en la societat espanyola, i per què manté constant eixa diferència. (veure quadro *supra*. Apartat 5).

5. Explica el sentit que pugua tindre la següent afirmació del sociòleg Vicente Verdú una vegada vista la realitat de la família actual espanyola "Ha acabat el temps en què es pugua parlar de la família com una unitat de referència social" (Vicente Verdú, "Com entrar en el segle XXI").

6. Quin terme descriu els vincles entre els individus establits a través del matrimoni o la consanguineïtat

- a) família   b) parentiu   c) xarxa   d) institució

7. La família perpètua la desigualtat social, segons el:

- a) funcionalisme   b) el paradigma del conflicte
c) l'interaccionisme simbòlic   d) el paradigma utilitarista

REFERÈNCIES BIBLIOGRÁFIQUES

ALBERDI, I. (1999), *La Nueva familia española*. Taurus, Madrid.

BEATTIE, J. (1986), *Otras culturas*, México, FCE.

BECK-GERNSHEIM, E. (2003), *La reinención de la familia: en busca de nuevas formas de convivencia*. Barcelona, Paidós.

FLAQUER, LI. (1998) *El destino de la familia*. Barcelona, Ariel.

GARCÍA GRANADOS, A. (2007) "Las funciones sociales de la escuela", en F. Fernández Palomares (coord.) *Sociología de la educación*. Madrid, Pearson, pp. 117-141.

GONZALEZ ECHEVARRIA, A.; SAN ROMAN, T.; VALDES, R. 1983. *Tres estudios introductorios al estudio del Parentesco*. Bellaterra: Universidad Autónoma de Barcelona.

IGLESIAS DE USSEL, J. (1998), "La familia española en el contexto europeo", en Rodrigo López, M. J. y J. Palacios (coord.), *Familia y desarrollo humano*. Madrid, Alianza.

MEIL, G. (2006) *Padres e hijos en la España actual*. Barcelona, Fundación La Caixa. (Disponible en www.fundacion.lacaixa.es)